

O'ZBEK MILLIY RAQS SAN'ATINIG SHAKLLANISHI, RIVOJLANISHI VA TRANSFORMATSIYASI

Nazarova Irodaxon Zayniddinovna

Farg'ona davlat universiteti

Pedagogika, psixologiya va San'atshunoslik fakulteti

"Musiqiy ta'lim va madaniyat" kafedrası o'qituvchisi

Tel: +99890 1655263

ORCID: 0000-0002-4894-9106

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22827352>

Received: 12 September 2026 • Accepted: 17 September 2026 • Published: 18 September 2026

Annotatsiya:

maqolada o'zbek milliy raqs san'ati boy madaniyatimizning ajralmas qismi hamda Sharq xalkqlarining an'analari, urf –odatları ta'sirida rivojlanib borganligi, milliy raqs san'atining tarixiy bosqichlari va xalqimizning dunyoni his qilish jarayonida o'ziga hosligi va o'zbek milliy raqs san'atining o'zni hamda ahamiyati beqiyosligi haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar:

raqs, san'at, an'analar, xoreografiya, meros, zamonaviylik, "o'g'lon bola", "bachcha", avlod-ajdodlarimiz, mumtoz, maqom raqslari, artist, maydon raqslari, tomoshalar.

Kirish. O'zbek madaniyati taraqqiyotida raqs san'ati hamisha salmoqli o'rin egallab kelgan. U xamisha izlanishda, harakatda va rivojlanishdadir. Bu vazifani amalga oshirish ishi o'zbek milliy raqs san'atimizni o'rganish va bu san'atni yoshlarga orgatib, shug'ullanib uni boyitib kelayotgan mutaxassislarga bevosita aloqadordir va yuksak masuliyat yuklashda davom etmoqda.

Mustaqil davlatimizning ma'naviy-ma'rifiy islohatlarida san'at ahlining faol ishtroki va yoshlarini yurtga sodiq, barkamol avlod qilib tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi. Ana shunday ma'naviy yetuk kishlarni tarbiyalashda raqs san'atining roli beqiyosdir.

Madaniy-ma'rifiy muassasalar xalqning ijtimoiy-madaniy hayotida mehnatkashlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil qilishda muhim o'rin egallaydi. Ular shaxsning har tomonlama rivojlanishi va ijtimoiy-madaniy aktivligini oshirish jarayonini o'ziga xos vazifalar, ya'ni uzluksiz ta'lim berish, havaskorlik ijodiga jalb qilish va mazmunli dam olish, hordiq chiqarishni uyushtirish orqali olib boradi.

O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning 1997 yili 8 yanvardagi PF-1695-son "O'zbekistonda milliy raqs va xoreografiya san'atini rivojlantirish to'grisida"gi farmoni bu sohada ishlarining yanada rivojlanishiga zamin yaratdi.

O'zbek xalq raqs san'ati xalqimiz tarixi kabi qadimiy va rang-barangdir. Raqslar azaldan to'yu marakalarda, bayramu tantanalarda, shodiyona damlarning korki sifatida ijro etib kelingan. Xalqimizning jon tomiridan paydo bo'lgan bu san'at tiri bir vujud kabi mudom rivojlanishda bo'lgan. U ustozlardan shogirdlarga o'tib ijod etilgan, keyingi avlodga qisman yetib kelgan.

Nazariy asoslar. Raqs – insoniyat paydo bo'lgan ilk davrlardayoq ijod etilgan. Jamiyatning mehnat jarayonlarini, afsonaviy xarakterdagi, harbiy-vatanparvarlik ruhida raqslarni ijro etib yurishgan. Bunda tabiat kuchiga tayanganlar. Ular o'z fikrlarini bayon eta olmay, zarar yetkazmaslikni, qarg'amaslikni, omadli ovni iltijo etganlar. Hozirgi davrgacha dunyoning ba'zi

bir joylarida, masalan, Afrikada shunday raqslar saqlanib qolgan. Sayoxatchilar, folklorshunoslar yozib qoldirganlari o'sha davrdagi xalqning yashash tarzi, urf-odatlar, aqidalari haqida so'zlaydi.

O'zbek xalqining milliy iftixori bo'lgan raqs san'ati necha-necha asrlar davomida shakillandi, rivoj topdi. Lekin bu san'at turi yozma ravishda o'z aksini topaolmaganligi uchun, turli davrlarda unitilib ketar, mohir usta san'atkorlar davrida yana shakllanar edi. Ular shu ko'rinishda bizning davrimizgacha qisman yetib kelgan.

Mustaqillik yillarida yurtimizda tarixni yozma manbalar asosida tadqiq etishga e'tibor kuchaydi, ajdodlarimiz tomonidan uzoq o'tmishda yaratilgan madaniy-ma'naviy merosni o'rganish va targ'ib qilish dolzarb masalalar qatoriga qo'yildi.

Musulmonchilik davrida ham O'zbekiston sarqadlarida turli taraqqiyot bosqichlarida paydo bo'lgan raqslar, o'yinlar bir-biriga ta'sir ko'rsatib, yonma-yon yashab kelgan. Shu bois shahar va qishloqlarda o'tkazilgan to'y, bayram va marakalardagi "Beshqarsak" kabi qadimiy o'yinlar ham, "Katta o'yin", "Lazgi", "Kema o'yin", "Ashshadaroz" singari katta umumlashmagan, ramziy timsollarga ega raqslarni ham, jangovar o'yinlarni xam uchratish mumkin bo'lgan. IX-XII asrlardagi Uyg'onish davrida raqs san'atida ham chinakam ko'tarilish yuz bergan, ko'pgina qadimiy raqslar tiklanib, Navro'z, Mehrjon va Sada bayramlarida namoyish qilingan. Abul Fayz Bayxakiyning yozishicha, o'sha davrda birgina Termiz shahrining o'zida yuzlab san'atkorlar bo'lib, Amir Ma'sudni kutib olish uchun Termezdan 300 dan ziyod san'atkor Amudaryo bo'yiga kelgan. Buxoro, Gurganj, Kesh va boshqa shaxarlarda ham raqsga e'tibor bo'lgan. Xorazmda Abul Abbas Ma'mun hukumronligi davrida (1003-10017) raqs san'ati yaxshi rivojlangan.

Raqs san'ati, ayniqsa, Amir Temur va temuriylar saltanatida ravnaq topgan. Unda xotin-qizlarning o'rni katta bo'lgan. Rang-baranglik, tarixiy qatlamlar raqsdan yaqqol ko'zga tashlangan.

Olov atrofidagi o'yinlar, Anaxita va Rustam timsollariga bag'ishlangan o'yinlar, maqom raqslari, "Arg'ushtak" kabi raqslar shular jumlasidandir. "Munojot", "Tanavor", "Lazgi" mumtoz raqslari ham aynan shu davrda malakali ijrochilar dasturidan mustahkam o'rin olgan. XV asrning 2-yarmi va XVI asr boshida Sayyid badr, Toxir chakka, Moxchuchuk, Maqsudali, Katta Moy, Kichik Moy laqabli raqs ustalari shuxrat qozondi. Bu davrda raqs san'ati xalq raqsi va malakali raqs yo'nalishida rivojlandi.

Buxoro amirligi, Xiva va Qo'qon xonliklari vujudga kelgach, raqs san'atida xam o'ziga xos uslublar maydonga keldi. Bu davrda jaxolat, mutaassiblik kuchaygani sababli raqs san'atida o'smir bolalar va yigitlar yetakchilik qilgan. Ayollar raqsi esa sozanda (Buxoro amirligi), xalfa (Xiva xonligi) va yallachi (Farg'ona vodiysida) deb yuritilgan ayol san'atkorlardan iborat ixcham to'dalarning teatrlashgan dasturlarida rivojlanib, ichkarilarda uyushtiriladigan ziyofat va bazmlarda ko'rsatib kelingan. Erkaklarning yig'inlarida raqqosalar xufiyona qatnashganlar.

O'lkamizning XIX asrning ikkinchi yarmida Rossiya imperiyasi tomonidan istilo qilinishi oqibatida yuzaga kelgan vaziyat mavjud muammolarni yanada og'irlashtirdi. Bir tomondan xukumron xokimiyat xalq xuquqlarini cheklasa, o'z o'rnida maxalliy axoli har qanday madaniy yangiliklarni "begona" bilib, to'siqlarni kuchaytirdi. Raqs san'ati xam ko'p cheklovlarga ro'para bo'ldi.

Mahalliy xalq ayollar ishtrok etmaydigan san'atlargagina xayirihox bo'ldi. Bu davrgacha va XX asrning boshlariga qadar ayollar raqslarini ijro etuvchi mahsus yosh-o'yinchi-erkaklar faoliyat olib borgan. Mavjud manbalar amir va xon saroylarida, katta hajimdagi adabiyot va san'at-she'riyat, musiqa, raqs guruhlarida mavjud bo'lganligini inkor etmaydi, ammo to'ylarda, xalq sayillarida, ko'cha tomoshalarida asosan erkak raqqoslar faoliyat olib borgan. 8-10 yoshdan boshlab 4-5 yil davomida ayollar raqs uslublarini va yurishini, xarakati va xolatini o'rgangan raqqoslar Xorazm xonligida "o'g'lon bola", Buxoro amirligida "bachcha", deb atalgan bo'lib, ular to'y va bazmlarda maxoratli raqs namunalarini ijro eta olgan. Ko'p hollarda bu raqqoslar ayollar singari xarakat va odatlarga o'rganib qolganligi bois, haqorat va tana dashnomalarga chidashga majbur bo'lgan. Bu raqqoslar xolatini, ichki, ruhiy kechinmalarini ham raqsdan ifodalashga erisha olgan. Ular ayollar liboslarida, ayollarga xos pardoz-andozda, qoshlari terilgan xolda raqslar ijro etishgan. Shu bois goho tashqi qiyofadan ham, raqsidan ham ularni ayollardan farqlab bo'lmagan. Iste'dodli rassom Karaxan ijodida mazkur raqqosalardan portretlar ishlangan bo'lib, undagi yuz-qiyofalar yuqorida keltirilgan fikirlarni tasdiqlaydi.

Bugungi kun san'atshunosligida davr taqozasi yuzasidan tashkil etilgan erkak raqqoslarning faoliyati besamar ketmadi, deb o'rganiladi. To'g'ri, bir taraflama mazkur raqqoslar faoliyati o'sha vaqtdagi murakkab ijtimoiy-siyosiy vaziyatda avloddan-avlodga o'tib kelayotgan milliy raqs merosimiz keyingi davr vakillariga yetib kelishda, XX asrga kelib erkak va ayol raqslari farqlanishda, xarakat va holatlarini qayta tiklashda yordam bergan bo'lsada, mavjud jarayonlar bir talay muammolarni ham yuzaga keltirdiki, bu bugungi davr raqs san'atiga ham o'zining ta'sirini o'tkazib kelmoqda. Ya'ni, keyingi davrlarda erkaklar raqsi borasida saqlangan salbiy fikrlar unutilmadi. Oradan asrlar o'tsada, o'zbek milliy erkaklar raqsi borasida yuzaga kelayotgan muommolar san'atshunos olimlar tomonidan xamon tadqiqot maydoni sifatida keng o'rganilib, kadrlar malakasidagi mavjud yetishmovchiliklar yuzaga kelayotganligi bot-bot ta'kidlanmoqda.

Mustaqillik yillarida ma'naviy qadriyatlarimizning tiklanishi, o'zbek milliy raqs san'atini yangi bosqichga olib chiqishda, o'tgan ulug' ustozlarimizning ijodi va faoliyatini, ularning o'ziga xos va betakror ijrochilik mahoratini har tomonlama chuqur o'rganish va targ'ib etish uchun katta imkoniyatlar yaratdi. Xalqimizning badiiy-estetik madaniyati, jumladan, milliy raqs san'ati tarixida o'chmas iz qoldirgan har bir san'atkor hech shubhasiz, o'zi yashagan davr ruhini, muxlislarning estetik didi, ma'naviy ehtiyojlari va salohiyatini o'zida to'la mujassamlashtirgan, o'z asarlari bilan zamondoshlarining ma'naviy ehtiyojlarini qondirishga harakat qilgan.

XX asrda raqs san'ati Buxoro raqsi, Xorazm raqsi, Farg'ona raqsi yo'nalishida; zamonaviy sahna talablari asosida qayta ishlangan sahnaviy xalq raqsi sifatida: milliy raqs unsurlaridan foydalangan balet spektakllari tarzida rivojlanib keldi. Mazkur yo'nalishlarning har biri asr davomida bir necha tarixiy bosqichni bosib o'tib, o'z shakli tamoyili, mazmuniga ega bo'ldi. Bir qator davlat va xalq raqs jamoalari jahonga tanildi. Bunda Hamdamxon, Yusufjon qiziq Shakarjonov, Usta Olim Komilov, Tamaraxonim, Mukarrama Turg'unboyeva, Gavhar Rahimova, Roziya Karimova, Qunduz Mirkarimova, Karim Rahimov, Qodir Mo'minov, Ma'mura Ergasheva, Yulduz Ismashova, Shokir Ahmedov, Gavhar Matyoqubova, Rushana Sultonova, Dilafruz Jabborova, Qizlarxon Do'stmuhammedova, Malika Ahmedova kabi raqs ustalarining xizmati katta.

Yoshlarning ma'naviy dunyo qarashini rivojlantirishda o'zbek milliy raqs san'ati rivojiga salmoqli hissa qo'shgan buyuk san'atkorlar hayoti va ijodini chukur o'rganish katta tarbiyaviy ahamiyatga ega.

O'zbekiston Respublikasi prezidenti Sh.M.Mirziyoevning 2020 yil 5 fevraldagi "Milliy raqs san'atini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi qaroriga muvofiq bugungi kunda o'zbek milliy raqs san'atiga bo'lgan munosabat keskin o'zgardi.

Mamlakatimizda milliy va umumbashariy ahamiyatga molik milliy raqs san'atini yanada yuksak mavqega ko'tarishga xizmat qiladigan, tarixiy ahamiyatga ega islohotlar amalga oshirilmoqda. Milliy raqsimiz millat tarixini, ruhiyati, orzu-umidlari va armonlarini aks ettiradigan san'at namunasi hisoblanadi. Uning tarixini o'rganish xalqning urf-odatlarini, an'analarini, buguni va kelajagini o'rganish, tadqiq qilish demakdir. Akademiya ilmiy jamoasi sa'y-harakati milliy raqs millatning o'zligini, qadim orzu-umidlarini aks ettirishini yoshlarga tushuntirish milliy raqsalarimizni bebaho madaniy merosimiz, mamlakatimizning tashrif qog'ozlaridan biri sifatida asrab-avaylashga qaratilgan. Shuningdek, o'zbek raqs san'atini targ'ib qilishga, iste'dodli talabalarning xorijdagi nufuzli oliy dargohlarda tahsil olishlariga, bu borada xalqaro aloqalarni kuchaytirishga alohida e'tibor berilmoqda. Ayni kunlarda O'zbekiston davlat xoreografiya akademiyasida Moskva davlat lingvistik universiteti bilan o'zaro hamkorlik haqida shartnoma tayyorlanmoqda.

Zero, milliy raqs san'atining madaniy hayotimizdagi o'rnini belgilash, uning yo'qolib borayotgan turlarini tiklash va noyob namunalarini asrab-avaylash, yanada rivojlantirish, dunyo miqyosida tanitish, targ'ib qilish va raqsshunoslarning ilmiy va ijodiy yo'lini chukur o'rganish eng ustuvor vazifalardan biridir.

Xulosa. Milliy raqs va xalq ijodiyotini rivojlantirish, yosh iste'dod egalarini aniqlash maqsadida har yili M.Turg'unboeva nomidagi respublika ko'rik-tanlovini o'tkazish vazifa qilib belgilandi. Lo'nda qilib aytganda, butun mamlakat bo'yicha raqs ijodkorlarini birlashtirish, davlat va xalq ansambllari faoliyatini yo'naltirish, raqs havaskorligi harakatini yanada kuchaytirish, yigitlar raqsini izga solish, an'anaviy raqs ijro uslublarini asrab-avaylash asosida yangi-yangi raqsalar yaratish, unutilgan qadimiy raqsarlarni, harakatlar va holatlarni tiklash, raqs

ta'limini yaxshilash, raqs tarixini o'rganish, milliy raqslarni yozib olishning eng qulay uslubini ishlab chiqish va joriy qilish, raqs san'ati tanqidi va targ'ibotini yo'lga qo'yish, raqsshunoslar, raqs muallimlari va baletmeysterlarning baquvvat zahirasini vujudga keltirish kabi vazifalarni bajarish uchun qonuniy va tashkiliy asos yaratildi.

Bugun biz g'urur bilan aytishimiz mumkinki, bizda dunyo folklori namunalari bilan bimalol bellasha oladigan qo'shiq va raqslarimiz bor. Bilamizki, marosimlar, yashash tarzimiz, ongimiz, fikrimiz, tilimiz, kuyimiz qo'shig'imiz hatto raqslarimizgacha barchasi aytilgan-aytilmagan, to'qilgan-to'qilmagan, yozilgan-yozilmagan folklordir. Bir necha yillardan beri bizning o'zbek milliy raqslarimiz dunyoning Xalqaro festivallarida qatnashib yaxshi natijalarga erishib kelmoqdalar. Bugun yurtimizning qay xududida qanday tadbir, bayram, tantana-yu, marosimlar bo'lmasin kuy-qo'shiqlarsiz o'tmaydi. Zero yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek, "bizning havas qilsa arziydigan buyuk tariximiz bor. Havas qilsa arziydigan ulug' ajdodlarimiz bor. Xavas qilsa arziydigan beqiyos boyliklarimiz bor. Va men ishonaman, nasib etsa, havas qilsa arziydigan buyuk kelajagimiz, buyuk adabiyotimiz va san'atimiz ham albatta bo'ladi".

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch". T.; "Ma'naviyat" 2008.
2. O'.Shokirov, F.Ashrafiy, I.Shokirova. O'zbekiston madaniyati namoyandalari. T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti. 2001.
3. T.Tkachenko. Narodniy tanes M: Isskustvo. 3-76. Material muzeya Tamara Xanum.
4. Karimova. O'zbek raqslari. T.: Cho'lpon. 2003.
5. Karimova I. Uroki uzbekskoro tantsa. O'qituvchi. T.1981.
6. T. Tkachenko. Narodny tanets. 1954. Materialy muzeya Tamara Xanum .
7. Jabborov I. O'zbek xalq etnografiyasi. –T.: O'qituvchi.1994.
8. N.Abrayqulova."Raqs jamoasi bilan ishlash uslubiyoti".Toshkent-2003y.13 bet.
9. L.Avdeyeva, O'zbek milliy raqs tarixidan, Toshkent, 2001,42 bet.
10. R.Karimova, D.I.Sayfullayeva, O'zbek ayollar yakka raqslari, Toshkent, 2007, 23b.
11. M.Qodirov, O'zbek xalq tomosha san'ati. Toshkent, 1981, 68b.
12. O'zbek musiqa tarixi. Tuzuvchi Solomonova.Toshkent.O'qituvchi nashriyoti.1981 yil.5-10 betlar.
13. <http://uza/uz/oz/politics/adabyet-va-sanat-madaniyatini-rivojlantirish-khal-imiz-mana-03-08-2017/>.